

reputatur; modo tamen nulla ratione adversæ valetudinis, aut alia causa legitima, impediti fuerint :

3° Citatio inducit præventionem inter plures iudices, habentes jurisdictionem in eadem causam ; quapropter reus sortitur forum iudicis qui illum prior, ac tempore opportuno, citaverit.

4° Citatio prorogat jurisdictionem iudicis delegati, qui lite introducta per citationem, causam ad exitum usque perducit, etiamsi contigerit illius titulum, id est delegationem, perimi morte mandantis. (N° 305.)

5° Tandem inducit *pendentiam litis*, ut aiunt, quando ad reum pervenerit; porro, lite pendente, nihil innovatur, ad præscriptum juris, quod super hac regula integrum titulum habet XVI^{mo} lib. II Decretalium.

667. — *Quæ personæ citari possint et conveniri a iudice?*

Regula generalis est omnes qui subsunt jurisdictioni iudicis, posse citari, si causâ requirat : difficultas autem est quoad parvulos, minores, fœminas, religiosos, et excommunicatos.

De *pupillis et minoribus* perraro, ne dicamus nunquam, agetur in hodiernis curiis ecclesiasticis, quia sublatae sunt causae beneficiales respectu ipsorum ; et vix est causa personalis quæ illos adigat se sistere coram iudice ecclesiastico. Sufficiat memorare Constitutionem Bonifacii VIII, *Si annum*, 3, DE JUDICIIS, in VI°, qua statuitur minores quatuordecim annis non posse, ne quidem pro causis spiritualibus, per seipsos stare in iudicio ; ipsis, si conveniantur, dandum esse curatorem ab Episcopo, vel ab Episcopi officiali, qui causam agat, nisi iudex opportunum existimet, habita ratione ætatis et rationis, ipsis potestatem faciendi ut aliquem sibi procuratorem constituent.

Quod ad *fœminas* attinet, idem S. Pontifex Bonifacius VIII prohibuit ne iudices citent fœminas quæ sub regula canonice vivunt, ac præsertim quæ sub clausura morantur ; et ne illas, vel etiam consentientes, admittant personaliter ad iudicium. Iudex ad eas accedet, si necessarium sit ; vel delegatos deputabit qui illas interrogent et responsa referant. Si quid in con-

trarium contigerit attentari, declaratur « ipso jure irritum et inane. » Aliæ mulieres citari possunt, in causa criminali, et cogi censuris ut se sistant personaliter : in cæteris causis nunquam adducuntur invitæ. Cap. *Mulieres*, 2, eod. titulo.

De *religiosis* dictum fuit in II^a parte *Prælectionum canonicarum* ; jura iudicis ecclesiastici in religiosos determinantur regulis ibidem præfinitis (n^{is} 491-499). De *excommunicatis* infra tractabitur, ubi de *Censuris*.

ARTICULUS II. — DE PROCESSU JUDICIALI A CITATIONE FACTA USQUE AD SENTENTIAM.

Ut exponatur ordo processus judicialis qui vias parat sententiæ, dicendum est 1° de litis contestatione, 2° de exceptionibus, 3° de præstatione juramenti, 4° de probationibus.

668. — 1° *Quid sit litis contestatio et quem effectum producat?*

I. *Litis contestatio* consistit in petitione actoris coram iudice proposita, et contradictione rei, qui scilicet factum, seu debitum, negat, et litem suscipit. Nulla lis constituitur si quod actor affirmat, reus fateatur ; si quod unus requirit, alter se facturum spondeat ; reliquum est solummodo ut iudex tempus reo indicet, quo rem pollicitam præstari oporteat.

Litis contestatio dicitur, apud canonistas, basis et fundamentum iudicii in causis civilibus quæ forma solemniter tractantur. Est adeo necessaria, ut iudex non debeat, lite non contestata, testes audire ; quanto minus proferre sententiam, quod inscribitur in ipsomet titulo VI° UT LITE NON CONTESTATA, NON PROCEDATUR AD TESTIUM RECEPTIONEM, VEL AD SENTENTIAM DEFINITIVAM. Admittendas tamen exceptiones declaratur in cap. *Quoniam* ejusdem tituli, pro casu quo timet iudex ne cognitio veritatis subtrahatur morte testium, vel illorum futura absen-

tia, et etiam pro casu quo urget necessitas agendi, et reus litis contestationem retardat frustratorii dilationibus.

Prætermitti potest litis contestatio in judiciis summaris, aut saltem fit modo minus solemnibus; item in causis appellationis, si in prima instantia locum habuerit; in notoriis quæ hanc conditionem nullatenus exposcunt; et tandem « universim, « ait Schmalzgrueber, in omnibus casibus quibus non requiritur libellus; cum enim libellus sit origo litis, remisso libello, « remittitur etiam litis contestatio. »

In causis criminalibus, cum pluribus abhinc sæculis, non procedatur per viam accusationis, nec etiam denuntiationis privatæ (n^{is} 663, 664), locum litis contestationis tenet petitio promotoris qui ex officio causam producit, vel etiam ipsamet iudicis interrogatio juridica, et responsio rei qui delictum sibi objectum negat, aut extenuat.

II. Litis contestatio tres effectus producit: 1° partes tenentur causam inceptam proseguere, nec recedere valent quin contumaces habeantur; 2° interruptitur præscriptio longi temporis; 3° lite contestata, iudex non potest amplius recusari, nisi supervenerit nova suspicionis ratio; quia partes præsumuntur in eum consensisse.

* 669. — II° *Quid sint exceptiones, et quatenus iudex recusari possit a partibus?*

I. *Exceptio nuncupatur exclusio actionis, qua scilicet reus actionem contra se intentatam retardare vel penitus eludere contendit (gallice: moyen de décliner une action, ou d'en retarder la poursuite). Duplicis speciei sunt exceptiones, aliæ dilatoriæ, aliæ peremptoriæ.*

Exceptiones dilatoriæ actionem non tollunt, sed differunt ad tempus: v. g. si reus objiciat sibi minime sufficere tempus assignatum ut præparet negotia, ut articulos probationum componat, testes necessarios perducatur, locum iudicii adeat; item si objiciat libelli ambiguitatem; si dicat se fuisse in eadem causa ab altero iudice præventum. Exceptiones peremptoriæ

actionem perimunt, juri enim actoris etiam in futurum obstant: hujusmodi sunt sententia quæ in rem judicatam transit, compromissum ex mutuo partium consensu, præscriptio quæ debito tempore completa est⁴, recusatio iudicis suspecti.

Reus jus certum habet opponendi exceptiones, quas et probare debet, ad sui tuitionem; sed debet eas objicere ab initio, nempe ante aut immediate post litem contestatam, nisi rationes excipiendi per decursum processus noverit. Iudicis est pronuntiare de exceptionum valore, una solum excepta de qua specialim dicendum. Itaque:

II. Licitum est recusare iudicem propter causas quæ illum suspectum reddunt; v. g., si inimicitias cum reo exeruerit; si necessitudines, ex cognatione, affinitate, aliasve, habeat cum parte adversa; si antequam officium iudicis susceperit, partes advocati gesserit in eadem causa; hæc enim timorem injiciunt ne iudex, præoccupato animo, præter fas pronuntiet; unde jura canonica voluerunt in talibus rerum adjunctis liberum fore reo recusare iudicem. « Quod suspecti et inimici iudices « esse non debeant, et ipsa ratio dictat, et multis exemplis « probatur, » ait sanctus Nicolaus papa. (Cap. 15, causæ III, quæst. v.)

Recusatio proponitur in libello, in quo simul rationes exceptionis allegantur. Nullus est iudex, præter unum S. Pontificem, qui non possit recusari; siquidem jura sunt absoluta, et respectu omnium militat eadem ratio æquitatis naturalis.

Judicium de objecta exceptione ob iudicem suspectum fertur, non ab ipso iudice cujus interest, sed a superiore, vel ab arbitrario, juxta dispositiones decretalium *Secundo requiris*, 41, et

⁴ Actiones criminales præscribuntur spatio xx annorum, a die commissi criminis; quinquennio præscribitur actio ad accusandum de peccato carnis, exceptis adulterio, incestu, stupro vi illato, et sollicitatione ad turpia in sacro tribunali. Reiffenstuel, n° 179; Schmalzgrueber, n° 120, in tit. DE PRÆSCRIPTIONIBUS.

Cum speciali, 61, DE APPELLATIONIBUS. In priori Cœlestinus III præcepit ut qui affirmat habere judicem suspectum, suspicionis causam coram eodem allegare teneatur, et partes constituent arbitros qui non sint valde remoti, « coram quibus si causa « suspicionis intra terminum competentem probata non fuerit, « auctoritate sua judex demum utetur. Quod si coram ipsis « causa suspicionis probata fuerit, causæ cognitioni supersedere « tenebitur recusatus. » Quomodo autem eligi debeant arbitri, declarat Innocentius IV in altero textu : reus nempe et judex arbitros mutuo consensu assument ; si non possint in eosdem consentire, « ipse unum, et ille alium eligat, qui de suspicionis « causa cognoscant ; et si nequiverint in unam concordare sententiam, advocent tertium, ut quod duo ex ipsis decreverint « robur obtineat firmitatis... Causa suspicionis probata legitime, « de recusatoris assensu personæ idoneæ committat negotium « recusatus, vel ad superiorem transmittatur. » Est igitur regula sanctis canonibus sancita pro casu exceptionis contra judicem suspectum, arbitros pronuntiare de ipsa causa suspicionis, non de substantia processus.

Recusato iudice suspenditur negotium, cum judex superseedere debeat cognitioni causæ donec sublata fuerit exceptio. Dubitatur apud doctores, utrum eo usque suspendatur jurisdictio judicis, ut irrita sit sententia, si forte judex pronuntiaverit, non obstante recusatone. Dicendum videtur suspendi omnino jurisdictionem in duplici casu : 1° si causa suspicionis sit notoria ; 2° si electi fuerint arbitri. His exceptis, probabilius est sententiam non irritari ipso jure, sed obnoxiam fore rescisioni, si appellatio intercesserit apud superiorem judicem, juxta statutum Innocentii III : « Quod si justam recusatone causam « noluit admittere delegatus, sed coram suspectis eum litigare « cogebat, a tali gravamine potuit licite ad nostram audientiam « appellare : quodque post appellationem hujusmodi est præsumptum, judicari debet irritum et inane. » Cap. *Super quæstionum*, 27, § 5, DE OFFICIO JUD. DELEGATI.

* 670. — III° *Quæ juramenta præstentur in judiciis ecclesiasticis?*

Triplex est species juramentorum quæ præstari consueverunt in curiis ecclesiasticis, nempe : juramenta de *calumnia*, de *malitia*, et de *veritate dicenda*. (Cap. *Sæpe contingit*, 2, DE VERBORUM SIGNIFICATIONE, Clem.)

I. Juramentum de *calumnia* præstatur ab utraque parte, actore et reo, qui protestantur se non animo calumniandi, nec partem adversam frustrandi, litem intentare, aut excipere, sed bona fide, intentione jura sua tuendi. Juramentum de *malitia* præstatur, non super integro negotio, sed super parte negotii ; nimirum, super singularibus articulis, et super exceptionibus, ante vel post litem contestationem, quando est aliqua ratio præsumendi dilationem, aut exceptionem proponi fraudulenter protrahendæ litem causa. Juramentum de *veritate dicenda* præstatur a reo, actore et testibus, ut constringantur obligatione veritatem sincere detegendi.

II. Juramentum de *calumnia* et de *malitia* præstari necessario debet, jure communi Decretalium, si ab alterutra parte litigantium petitum fuerit. Actor qui ad litem provocavit, juramentum primus præstat ; deinde reus qui litem excipit. Si alteruter juridice requisitus abnuat jurare, causa eo ipso cadit ; scilicet actor suam actionem deserere, reus pro confesso haberi censetur. Verum obsolevit, a diuturno tempore, praxis hujus juramenti in curiis ecclesiasticis ; quapropter cum illud memorandum duxerimus solummodo ad intelligentiam canonum, non diutius immorari expedit in discussione quæstionum practicarum quas canonistæ pertractant in commentariis tituli VII DE JURAMENTO CALUMNIÆ, lib. II Decret. Juramentum de *veritate dicenda* usu constanti tribunalium retinetur. Judex illud necessario exigere debet a testibus, ut infra dicitur ; quatenus autem illud deferre possit aut debeat actori et reo, paucis dicemus, distinctione prius habita causarum civilium et criminalium.

III. In causis civilibus, juramentum defertur aliquando ab alterutro litigantium approbante iudice, aliquando ab ipsomet iudice ex officio, ei qui probationem semiplenam dedit, ut religione juramenti suppleat id quod suis probationibus deest; quæ melius ex dicendis enucleabuntur. (N° 678.)

In causis criminalibus, actor non præstat juramentum, et si præstiterit, nihil exinde roboris accedit actioni; nisi enim plene probaverit delictum reo objectum, sententia condemnatoria nequam proferenda est.

Nec etiam reus tenetur in iisdem causis juramentum præstare de dicenda veritate contra semetipsum. Benedictus XIII juramentum per reos criminaliter inquisitos præstandum sustulit atque submovit, in concilio provinciali Romæ celebrato an. 1725, quia quotidiana experientia compertum erat nihil ex praxi veteri utilitatis elici, quin potius multis perjuriis occasionem dari. « Nec juramentum hujusmodi, inquit, ullatenus a « reis in futurum per quoscumque iudices et ministros, sub « quocumque prætextu, causa et quæsito colore, volumus, exi- « gatur; alias examen, sive constitutum, ac acta omnia nulla « sint in eo ipso et irrita, omnique careant contra reos effec- « tu. » (*Conc. prov. Rom.*, tit. XIII, cap. II.)

Tametsi hoc decretum solis Ecclesiis in ditione temporali Sanctæ Sedis constitutis indictum sit, ubique eadem prævaluisse videtur disciplina, quia ubique urgent eadem rationes, quas brevi compendio indicat concilium Romanum: *ne illa penitus exigantur, sacri ipsa juramenti ratio postulat et suadet.*

671. — *Nota.* Clericis olim vetitum fuit præstare juramentum de *calumnia*, non obtenta prius licentia sui superioris. Episcopi tenebantur adire S. Pontificem, et clerici suum respectivum Episcopum. Cap. *Inhærentes*, I, DE JURAM. CALUMNIÆ. Huic disciplinæ in honorem clericalis ordinis, ab ipsismet principibus sæcularibus inductæ, derogatum est consuetudine. « Quoad facultatem obtinendam a S. Pontifice pro præstando

« juramento ab Episcopo, ait Giraldi, et obtinendam ab hoc « respectu clericorum, derogatum est contraria consuetudine, « propter difficultatem recurrendi in omnibus casibus ad Pon- « tificem respectu Episcopi et ad Ordinarium respectu cle- « ricorum... et hoc procedit de quocumque juramento. »

Idem canonista animadvertit invaluisse consuetudinem ut Cardinales, Episcopi, et clerici in sacris constituti juramentum præstent in judiciis, non tactis, nec exhibitis Evangeliiis, sed manu pectori admota. Extra iudicium, quando, v. g., emittunt professionem fidei, jurare consueverunt tactis Evangeliiis (*Expositio juris Pontificii*, part. I, sect. CCXXXIII et CCXXXVII. Cf. *Devoti*, lib. III, tit. VIII, § 5.)

* 672. — IV° *Quid et quotuplex sit probatio, et qualis requiratur ad ferendam sententiam?*

I. Probatio, de qua in præsentī agitur, est argumentum ex quo iudex deducit quid sentire, ac pronuntiare debeat de re, aut de facto dubio et controverso.

Probatio vocatur *judicialis*, quando producit intra curiam, lite incepta, et ordinatur ad sententiam. Probatio fit ut veritas incerta et occultata detegatur coram iudice. Porro, veritas detegitur per argumenta idonea, id est, quæ ad rem propositam faciant, et sic veritati connectantur, ut ex illis attente discussis iudex necessario concludere debeat, aut probabiliter inferre, in quonam sensu causa definienda sit.

Probatio duplex est: alia plena, altera semiplena. Probatio *plena* dicitur quæ plenam fidem facit iudici de re in litem deducta, et ita ejus mentem circa causam instruit, ut nullo alio requisito sententiam ferre valeat, et controversiam definire. Probatio *semiplena* ea est quæ vim quidem habet movendi et inclinandi animum iudicis versus unam partem, sed non cum morali certitudine quæ sufficiat ad proferendam sententiam, in causis præsertim gravioribus. Hujusmodi probationem supplet depositio unius testis, vel etiam depositio plurium, si non sint omni exceptione majores. Sunt gradus diversi utrius-

que probationis quos determinare solent homines æstimatione morali, et quandoque semiplena probatio ad plenam propius accedit. Animadvertere præterea oportet duas semiplenas probationes, si jungantur, et ad unum eundemque finem tendant, quandoque dare moralem certitudinem, ac proinde æquiparari probationi plenæ: quæ enim non probant singula, collecta juvant.

* 673. — II. Probationem requiri nemo est qui non fateatur, sed duo inquirenda veniunt: 1º Cuinam incumbat, onus probandi; 2º utrum plena probatio semper requiratur; an semiplena quandoque sufficiat.

Ad 1um: dicendum est onus probandi incumbere regulariter actori, eoque non probante, reum absolvi. « Accusator, quod « asseverat probare se non posse confitendo, reum necessitate « contrarium probandi non adstringit, cum per rerum naturam, factum negantis probatio nulla sit, » ait sanctus Gregorius, cap. *Accusator*, 2, caus. vi, quæst. v.

Regulam statuit jus naturale; æquum enim est ut ille probet qui affirmat rem dubiam in alterius præjudicium, nisi tamen habeat pro se præsumptionem juris: atqui actor est qui affirmat, et reus negat. Si contingat reum ipsum affirmare, uti quando exceptiones opponit, tenebitur probare, quia sub eo respectu, quoad scilicet oppositionem exceptionum actorem quadamtenus gerit; tenebitur etiam quoties intercedit in gratiam actoris præsumptio juris, siquidem mox dicetur eam esse vim præsumptionis ut onus probandi transferat in illum contra quem militat.

Ad 2um: probatio plena requiritur in causis criminalibus, et etiam in causis civilibus quæ possunt nocumentum grave inferre.

In jus canonicum translata est regula juris Romani quæ principiis legis naturæ innititur: « Sciant cuncti accusatores « eam se rem deferre debere in publicam notitiam, quæ munita « sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis,

« vel indicis ad probationem indubitatis et luce clarioribus « expedita. » Caus. II, quæst. VIII, cap. 2. Verba *luce clarioribus* intelligas de documentis quæ veram certitudinem moralem inducant, quod sufficit; alioquin vix ulla esset causa quæ perduci posset ad sententiam.

Semiplena probatio quandoque sufficit in causis civilibus; quod nonnullis casibus adductis explicare opportunum est.

1º Unius testis depositio probat sufficienter in iis quæ nemini nocent et alteri prosunt; v. g., si testis ætatis maturæ et indolis quæ suspicionem removeat, testetur de baptismo collato. (Cap. *Cum itaque*, 112, dist. IV DE CONSECRATIONE.)

2º Semiplena probatio sufficit ut iudex sententiam ferat de matrimonio non contrahendo, id est interdicat partibus quominus contrahant matrimonium. (Cap. *Præterea*, 12, DE SPONSALIBUS; — *Super eo*, 2, DE CONSANGUINITATE.)

3º Quando gravia sunt indicia delicti, quamvis non plenam probationem asserant, potest iudex, ratione habita circumstantiarum, reum pœna moderata afficere, interdicare ad tempus sacris functionibus, vel etiam ab officio manuali remove. Probatur auctoritate Innocentii III, et ratione. — Innocentius III interrogatus an deponi debuerit Abbas quem accusaverant crimine simoniæ, testes non omni exceptione majores, respondit: « Tales contra talem diximus admittendos, non secundum « rigorem juris, sed secundum temperantiam æquitatis, cum « ageretur non criminaliter ut deponeretur ab ordine, sed civiliter ut amoveretur tanquam immeritus et damnosus; et « utique tales prælati ex levioribus causis possunt ab administratione removeri. » (Cap. *Per tuas*, 52, DE SIMONIA lib. V Decretalium.) Licet in illa decisione non agatur de clerico sæculari, inde tamen deduci potest aliqua confirmatio nostræ assertionis, ob rationum paritatem. Superior, in illis casibus, dirigitur, tum ex præsumptione gravi quam suppeditat probatio semiplena quæ non eliditur ab aliis argumentis productis in gratiam rei; tum ex necessitate avertendi periculum scandali,

si fideles, ob indicia publica vel famam popularem, reputent clericum esse delicti reum.

Notandum præterea est, gravia indicia delicti dare locum præsumendi clericum se temere et inconsiderate gessisse, quod superior attendere debet, ut salubri monito eum ad sapienterem agendi rationem reducat.

* 674. — V^o *Quæ sint præcipua capita probationis?*

Præcipua capita probationis sunt: confessio rei, instrumenta, præsumptiones et depositio testium.

I. CONFESSIO REI.

Confessio est *judicialis*, si fiat coram iudice pro tribunali sedente; dicitur *extrajudicialis*, si fiat extra iudicium etiamsi coram iudice, sed ut privata persona.

1° Confessio *extrajudicialis* non suppeditat per se probationem plenam, quia reus potuit extra tribunal confiteri factum, non seria mente, sed levitate animi, inconsiderantia, jactatione; si tamen factum fassus fuerit coram adversario, et idoneis rogatisque testibus, vel etiam absente adversario, coram viris fide dignis, haberi aliquando potest pro certo argumento veritatis.

2° Confessio *judicialis* plenam probationem affert in causis criminalibus, non secus ac in civilibus, modo fiat coram iudice competenti, sponte, et ex certa scientia, non ex errore facti.

Requiritur ut fiat coram iudice competenti, unde Alexander III, Cap. *At si*, 4, DE JUDICIIS, decernit clericos coram sæculari iudice convictos, vel confessos de crimine, non esse propter hoc a suo Episcopo condemnandos, quia, inquit, « sicut sententia a non suo iudice lata non tenet, ita et facta confessio coram ipso. Si vero coram Episcopo de criminalibus in iure confessi sunt... suspendendi sunt a suis ordinibus, vel ab altaris ministerio perpetuo removendi. »

Requiritur insuper spontanea confessio; si extorqueatur importunis instantiis, pœnarum metu, vel etiam fallaci promis-

sione veniæ, suspecta esse debet iudici; cum reus forte adducatur ad confitendum delictum metu gravioris mali, vel spe veniæ certius obtinendi, potius quam amore veritatis¹. Æquitati aliunde naturali minime convenit aliquem induci promissione dolosa ad confessionem sui delicti, ita ut dispendium sustineat unde debuerit misericordiam impetrare. (Cap. *Sane*, 7, DE RENUNTIATIONE.)

Alia conditio est ut reus confiteatur ex certa scientia. Si quis errore facti aliquid asseveret in sui præjudicium, poterit, donec saltem causa non fuerit finita, errorem retractare. Id dictat jus naturale, et consonat statutis canonicis. (Cap. *Ex parte*, 5, DE CONFESSIS.)

3° Disputant canonistæ utrum et quatenus reus confiteri teneatur præsertim in criminalibus. Omnes admittunt reum qui non interrogatur iudice, non teneri aperire veritatem, etsi aliunde non debeat mentiri, quod lege naturali vetitum est. Iudex non interrogat iudice, quando non est in suo foro vel de occultis interrogat, quin præverint certa indicia, vel præcesserit accusatio, seu denuntiatio criminis cum semiplena probatione.

Si iudex interrogaverit, servato juris ordine, generaliter dicunt reum teneri aperire veritatem, quia iudex jus habet interrogandi. Hanc obligationem supponit, nihil tamen de ea definiendo, Benedictus XIV in Const. *Paterna* (an. 1755), dum commendat confessariis ut admoneant incarceratos de obligatione delicta sua aperiendi iudici; alioquin absolutionem sacra-

¹ Olim tortura adhibebatur in causis criminalibus ad obtinendam confessionem rei quando gravia erant indicia criminis, et ad moralem certitudinem prope accedentia; sed confessio facta in torturis non sufficiebat ad imponendam pœnam ordinariam, nisi reus post intervallum unius aut plurium dierum, extra locum torture constitutus, suam confessionem sponte renovavisset in præsentia iudicis et assessorum. (Reiffenstuel, in tit. I, lib. V Decret., n° 472-482.) A diurno tempore cessavit usus torture in curiis sæcularibus; et cum Ecclesia in hunc modum inquirendi de crimine non consentiret nisi propterea quod erat in moribus omnium gentium, illico ab illo abstinendum voluit.